II. ULUSLARARASI BİLİM VE YAZI DİLİ OLARAK TÜRKÇE SEMPOZYUMU

18-20 Mayıs 2024

BİLDİRİ TAM METİN KİTABI

Editörler
Doç. Dr. Gökçe Yükselen PELER
Saffet Alp YILMAZ
Serkan YÜKSEL

hiperyayın

Hiperyayın 1115
Araştırma-İnceleme

Editörler
Doç. Dr. Gökçe Yükselen Peler, Saffet Alp Yılmaz, Serkan Yüksel

Genel Yayın Yönetmeni
Hatice Bahtiyar

Mizanpaj
Senem Ilgın

Kapak Tasarım
Kenan Temizel

Yayıncı Sertifika No: 16680

ISBN: 978-625-6078-42-0
e- ISBN: 978-625-6078-43-7

1. Baskı: İstanbul, 2024

Copyright© Tüm hakları saklıdır. Bu kitabın telif hakları, 5846 sayılı yasanın hükmüne göre, kitabı yayımlayan Hiperlink Eğitim İletişim Yay. Gıda. San. ve Tic. Ltd. Şti. ve Doç. Dr. Gökçe Yükselen Peler, Saffet Alp Yılmaz**'a** aittir. Yayımcının ve yazarın izni olmaksızın elektronik ve mekanik herhangi bir kayıt sistemi veya fotokopi ile çoğaltılamaz, kopyalanamaz. Ancak kaynak gösterilerek kısa alıntı yapılabilir.

Her hakkı mahfuzdur. Bu kitapta yayınlanan yazıların etik, bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazar(lar)a aittir.

Yayınevi uluslararası bir yayınevidir.

II. Uluslararası Bilim ve Yazı Dili Olarak Türkçe Sempozyumu 18-20 Mayıs 2024 / editörler Doç. Dr. Gökçe Yükselen Peler, Saffet Alp Yılmaz, Serkan Yüksel. —1. Baskı . -- İstanbul : Hiperyayın, 2024.

668 sayfa: şekil, tablo; 21 cm. – (Hiperyayın; 1115)

ISBN: 978-625-6078-42-0
e-ISBN: 978-625-6078-43-7

Kaynakça bölüm sonlarındadır.

1.Türk dili – Araştırma. 2.Türk dilleri – Karşılaştırmalı Gramer. I. Peler, Gökçe Yükselen. II. Yılmaz, Saffet Alp. III. Yüksel, Serkan. IV. Dizi.

PL21.İ55 2024 **494.3/İKİ 2024**

Baskı-Cilt: Yalın Yayıncılık **Sertifika No:** 53595

GENEL SATIŞ PAZARLAMA VE YAYINEVİ
Hiperlink Eğt İlet. Yay. Gıda San. ve Paz. Tic. Ltd. Şti
Tozkoparan Mah. Haldun Taner Sok. Alparslan İş Merkezi
No: 27 Kat: 6 D: 21 Merter- Güngören / İstanbul
Telefon: 0212 293 07 05-06 Faks: 0212 293 56 58
www.hiperlink.com.tr / info@hiperlink.com.tr

Düzenleme Kurulu Başkanı

Bilimdili Derneği Onursal Başkanı
Doç. Dr. Gökçe Yükselen PELER

Sempozyum Düzenleme Kurulu Başkan Yardımcıları

Bilimdili Derneği Başkanı Saffet Alp YILMAZ
Bilimdili Derneği Genel Sekreteri Sergen ÇİRKİN

Düzenleme Kurulu

Prof. Dr. Abdürreşit Celil KARLUK / Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Saadettin YILDIZ /EMEKLİ / KKTC
Prof. Dr. Selahittin TOLKUN / Anadolu Üniveristesi / Türkiye
Prof. Dr. Zaynabidin ABDİRASHİDOV / Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi / Özbekistan
Prof. Dr. Elçin İBRAHİMOV / Azerbaycan Diller Üniversitesi / Azerbaycan
Doç. Dr. Elmira UAİDULLAKYZY / Abay Kazak Millî Pedagoji Üniversitesi / Kazakistan
Doç. Dr. Emrah BOZOK / Millî Savunma Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Fatma ALBAYRAK / İstanbul Medeniyet Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Gatibe VAGİFKIZI / Azerbaycan Milli İlimler Akademisi / Azerbaycan
Prof. Dr. Güven ARIKLI / Lefke Avrupa Üniversitesi / KKTC
Doç. Dr. Şamil YEŞİLYURT / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi / Türkiye
Yrd. Doç. Dr. Zeki AKÇAM / Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi / KKTC
Dr. Giyas ŞÜKÜROĞLU/Serbest Araştırma/ Türkiye
Dr. Nuri BRİNA / PrizrenUkshin Hoti Üniversitesi / Kosova
Dr. Selin BAYRAK / Eskişehir Osmangazi Üniversitesi / Türkiye
Dr. Zebinisa KAMALOVA / İstanbul Ticaret Üniversitesi / Türkiye
İdris KILIÇASLAN / Gazi Üniversitesi / Türkiye
Safiye ULUFER / Bonn Üniversitesi / Almanya

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Abdullah KÖK / Akdeniz Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Abdulselam ARVAS / Çankırı Karatekin Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Adriatik DERJAJ / Tiran Üniversitesi / Arnavutluk
Prof. Dr. Ahmet BURAN / Fırat Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali AKAR / Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali YAKICI / Emekli / Türkiye

Prof. Dr. Battulga TSEND / Moğolistan Devlet Üniversitesi / Moğolistan
Prof. Dr. Bilgehan Atsız GÖKDAĞ / Kırıkkale Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Bülent BAYRAM / Ahmet Yesevi Üniversitesi / Kazakistan
Prof. Dr. Bülent GÜL / Eskişehir Osmangazi Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Cemile KINACI BARAN / Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Çetin PEKACAR / Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Dilek ERGÖNENÇ / Gazi Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Elisabed MACHITIDZE / IvaneJavakhishvili Tiflis Devlet Üniversitesi / Gürcistan
Prof. Dr. Ercan ALKAYA / Fırat Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Eva CSAKİ / Pázmány Peter Katolik Üniversitesi / Macaristan
Prof. Dr. Ferruh AĞCA / Eskişehir Osmangazi Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Feyzi ERSOY / Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Habibe YAZICI ERSOY / Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ivan DOBREV / Sv. KlimentOhridski Sofya Üniversitesi (Emekli) / Bulgaristan
Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV / İpekyolu Uluslararası Turizm ve Kültürel Miras Üniversitesi / Özbekistan
Prof. Dr. Kadriye TÜRKAN / Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Kadyraly KONKOBAEV / Kırgızistan
Prof. Dr. Lidiya BEKENOVA / Ekonomi ve İstatistik Almatı Akademisi Rektörü / Kazakistan
Prof. Dr. M. Fatih KİRŞÇİOĞLU / Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Muharrem MEMMEDLİ / Bakü Devlet Üniversitesi / Azerbaycan
Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH / Erciyes Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Nadir MEMMEDLİ / Azerbaycan Millî İlimler Akademisi Nesimi Dilbilim Enstitüsü / Azerbaycan
Prof. Dr. Nergis BİRAY / Pamukkale Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN / Erciyes Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ramiz ASKER / Bakü Devlet Üniversitesi / Azerbaycan
Prof. Dr. Rysbek ALİMOV / MainzJohannes Gutenberg Üniversitesi / Almanya
Prof. Dr. Serkan ŞEN / Ondokuz Mayıs Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Şevket ÖZNUR / Yakındoğu Üniversitesi / KKTC
Prof. Dr. Vahit TÜRK / İstanbul Kültür Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Yavuz KARTALLIOĞLU / Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi /

Türkiye
Doç. Dr. Alev Azra DURAN / İstanbul Aydın Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Atilla JORMA / Uluslararası Vizyon Üniversitesi / Kuzey Makedonya
Doç. Dr. Bahanur ÖZCAN BAHAR / Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Canan OLPAK KOÇ / Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Daria ZHIGULSKAYA / Moskova Devlet Üniversitesi / Rusya Federasyonu
Doç. Dr. Didem AKYILDIZ AY / Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Elsev BRİNA LOPAR / PrizrenUkshinHoti Üniversitesi / Kosova
Doç. Dr. Ezgi DEMİREL KAMANLI / Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Feruza JUMANİYOZOVA / Taşkent Devlet Şarksunaslık Enstitüsü / Özbekistan
Doç. Dr. Feyza ALTINKAMIŞ / Gent Üniversitesi / Belçika
Doç. Dr. Himmet BÜKE / Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Kürşat EFE / Amasya Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Kürşat YILDIRIM / İstanbul Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Maral TAGANOVA / Türkmenistan Bilimler Akademisi, Mahtumkulu Dil, Edebiyat ve Millî Yazmalar Enstitüsü / Türkmenistan
Doç. Dr. Oğuzhan KARABURGU / Akdeniz Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Osman ERCİYAS / Lefke Avrupa Üniversitesi / KKTC
Doç. Dr. Osman YILDIZ / Kıbrıs İlim Üniversitesi / KKTC
Doç. Dr. Sinan GÜZEL / İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Xhemile ABDİU / Tiran Üniversitesi / Arnavutluk
Doç. Dr. Zuhra ALTYMYSHOVA / Kırgızistan – Türkiye Manas Üniversitesi / Kırgızistan
Yrd. Doç. Dr. Cemal YORGANCIOĞLU / Bahçeşehir Üniversitesi – Kıbrıs / KKTC
Dr. Öğr. Üyesi Emine GÜLER / Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Feryal KORKMAZ / İstanbul Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Güllü KARANFİL / Komrat Devlet Üniversitesi / Moldova
Dr. Öğr. Üyesi Hakan ACAR / Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Kamala VALİYEVA / İstanbul Ticaret Üniversitesi / Türkiye
Dr. Atilla MAFFTY / Bonn Üniversitesi / Almanya
Dr. Azzaya BADAM / Moğolistan Devlet Üniversitesi / Moğolistan

Dr. Dávid Somfai KARA / Macaristan Bilimler Akademisi / Macaristan
Dr. Esin AĞCA / Eskişehir Osmangazi Üniversitesi / Türkiye
Dr. Zelfira ŞÜKÜRCİYEVA / Kırım Mühendislik ve Pedagoji Üniversitesi / Rusya Federasyonu

Danışma Kurulu

Doç. Dr. Elmira UAİDULLAKYZY / Dünya Kazak Genç Eğitim Adayları Kurumu
Doç. Dr. Güven ARIKLI / KKTC Türk Birliği Dayanışma Derneği
Doç. Dr. Yakup ÖMEROĞLU / Avrasya Yazarlar Birliği
Akram ABDULLAYEV / Dünya Türk Gençler Birliği
Burak Ali ÇELİKÖZ / Belçika Enderun Derneği
Fatma AKTAŞ / Hollanda Avrasya Vakfı
Rafet ULUTÜRK / Bulgaristan Türkleri Kültür ve Hizmet Derneği

Sekreterya

Ayşenur DEMİR
Berkan BATIR
Ebru DİLBAS
Hilal ÇAĞLAR
Rüemysa ŞAHİN
Sayed Hamidullah SADAT
Serkan YÜKSEL
Yaren Gökçe BACANLI
Teknik Sorumlu:
Adem IŞIKDERE / Marmoteknik

İÇİNDEKİLER

TÜRKÇE DIL BECERILERININ GELIŞTIRILMESINDE ÖNEMLI ROLÜ OLAN TEKERLEMELERIN AZERBAYCAN VE ANADOLU HALK KÜLTÜRÜNDE FARKLI VERSIYONLARI.....19
Meleyke Nizami kızı MEMMEDOVA

ALİ BEY HÜSEYNZADE'NİN TÜRKÇÜLÜĞÜ.....55
Seba NAMAZOVA

MOLLA NASREDİNCİLER VE TÜRK (ANA) DİLİ: TARİHÎ GERÇEKLİK, GELENEK VE MODERNLİK.....62
Şerebani MAMMADOVA

ÂŞIK ŞİİRİNDE DİL VE ANLATIM ÖZELLİKLERİ.....70
Muzaffer ÇANDIR
Yusuf AYDIN

P. S. PALLAS'IN ***FLORA ROSSİCA*** ADLI ESERİ VE TÜRK DİLİ İLE İLİŞKİSİ.....83
Başak PERÇİN BOSTAN

KUZEY MAKEDONYA'DA TÜRK DİZİLERİ İLE İLGİLİ ÜRETİLEN FIKRA VE ANEKDOTLAR DERLEMESİ.....99
Filiz MEHMETOĞLU

IRAK TÜRKMEN FOLKLORUNUN YAZILI KAYNAKLARINDAN "KERKÜK NÜKTELERİ (KİTAP VE YAZMA).....120
Önder SAATÇİ

TARİHSEL VE MODERN BAĞLAMDA TÜRK DİLİ.....135
Şifa KURBANOVA

ESKİ TÜRKLERDE YAZILI VE SÖZLÜ ÇEVİRMENLİK ÜZERİNE.....142
Hakan GÜLER*

TÜRKÇE VE İLETİŞİM.....152
Harun AYDIN

SATIRARASI TÜRKÇE KUR'AN TERCÜMESİ RYLANDS NÜSHASI'NDA AKRABALIK TERİMLERİ.....157
Kübra ERDEM

ORTA ÇAĞ AZERBAYCAN ŞAİR VE YAZARLARININ TÜRK EDEBİ DİLİNİN GELİŞMESİNDE ROLÜ (XIII-XVI. YÜZYILLAR).....178
Galibe HACIYEVA

Karabağ-nâmeler.....200
Nabi AZEROĞLU

AHMET RAİK EFENDİ'NİN ESKİ ŞEYLER (1926) ADLI ESERİNDE DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ..... 208
Osman ERCİYAS

HAYVANLAR KONULU KADİM BİR ESER: KEMÂLEDDİN DEMÎRÎ'NİN HAYÂTÜ'L-HAYEVÂN'I VE TÜRKÇE TERCÜMELERİ.....215
Ahmet KAVAKLIYAZI

ABDULLAH TUKAY ŞİİRLERİNDE KAVRAMSAL METAFORUN İZLERİ 235
Ebru ÖZDOĞAN

KAHRAMÂN-NÂME'NIN İRAN NÜSHASINDA DEYIMLER VE ATASÖZLERI ...250
Roghaiyeh AZİZPOUR

KEMAL ABDULLA`NIN "YARIM EL YAZMASI" ROMANINDA METİN UYGULAMASI ÖRNEKLERİ 262
Samirə Arif qızı QURBANOVA

AZERBAYCANLI YAZAR MEVLUD SÜLEYMANLI EDEBÎ DİLİNİN TEMEL ÖZELLİKLERİ.....270
Ulviyya Rahman kızı İBRAHIMOVA

20. YÜZYIL AZERBAYCAN ŞİİRİNDE OZAN-ÂŞIK İMAJI 279
Nermin HASANOVA

19. YÜZYIL KIRIM'INDA RUS FAALİYETLERİ VE TÜRKÇE EĞİTİMİ..... 286
Gökçe Yükselen PELER & Mediha Bala ENSARİ

TÜRKİYE, AZERBAYCAN VE ÖZBEKİSTAN YÜKSEKÖĞRETİMİNDE EDEBİYAT ÖĞRETİM SİSTEMİ 295
Akhmedova MOHİNUR

GÜNEY KORE VE JAPONYA'DAKİ ÜNİVERSİTELERDE TÜRKİYE TÜRKÇESİ ÖĞRETİMİ: DURUM VE ÖNEMİNE KISA BİR BAKIŞ.....314
Selcen Burçe KORKMAZ

OKUL YÖNETICILERI VE ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERINE GÖRE İLKOKUL VE ORTAOKULLARDA DILIMIZIN ZENGINLIKLERI PROJESININ İNCELENMESİ .329
Cem TUNA & Ahmet DUYSAK & Habip ASLAN

OKUL YÖNETİCİLERİ VE ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNE GÖRE ORTAÖĞRETİMDE DİLİMİZİN ZENGİNLİKLERİ PROJESİNİN İNCELENMESİ.....350
Habip ASLAN & Cem TUNA & Ahmet DUYSAK

OKUL YÖNETICILERI VE ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERINE GÖRE OKUL ÖNCESI EĞITIMDE DILIMIZIN ZENGINLIKLERI PROJESININ İNCELENMESI 365
İnci SADIKOĞLU & Cem TUNA & Ahmet DUYSAK

ORTAK DİL VE ALFABE SORUNLARI.....387
İlaha GURBANLI

ORTAK TÜRK EDEBÎ DİLİ SORUNU 394
Lala Hamzayeva ALADDİN KIZI

SİBİRYA'DA TÜRKÇENİN TEMAS ETTİĞİ DİLLER 401
Gökçe Yükselen PELER

ÇAĞDAŞ TÜRK DİLİNİN AZERBAYCAN DİLİNE ETKİSİ 408
Tunzala Latif kızı BAHŞİYEVA

İRAN'DA DİL PLANLAMASI VE POLİTİKASI: HALAÇÇA'NIN DURUMU 416
Hasan GÜZEL

İNDU SUNDARESAN'IN "TAÇ MAHAL" ÜÇLEMESİNDE BABÜR İMPARATORLUĞU'NUN DEVLET DİLİ TÜRKÇE 429
Leyla PRİMOVA

CUMHURİYET DÖNEMİ DİL POLİTİKALARI KAPSAMINDA ELAZIĞ HALKEVİ'NİN ÇALIŞMALARI 434
Tuğba BORA

ATATÜRK'ÜN SÖYLEV VE DEMEÇLERİYLE DİL DEVRİMİNİN ÖNCESİ VE SONRASI 446
Büşra BELEK

TÜRK DİLİNİN ERMENİ DİLİ VE KÜLTÜRÜ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ 466
Ayşenur DEMİR

ÇARLIK RUSYA'DAN GÜNÜMÜZE KADARKİ SÜREÇTE AZERBAYCAN'DA EĞİTİM VE DİL POLİTİKALARI, TERİMLERİN RUSÇALAŞTIRILMASI VE AZERBAYCAN TÜRKÇESİNE YANSIMALARI 476
Şimal Işınsu ÇOBANOĞLU

AZERBAYCAN AĞIZLARINDA YAŞAYAN ARKAİK UNSURLAR 491
Badiseba BUDAGLI

TÜRKÇE ÜNLÜLERDEKİ ALOFONLAŞMALARIN ALTAYİSTİK KÖKLERİ 503
Dr. Ensar KILIÇ

Saha (Yakut) Türkçesinin Rusça Kelimelere Karşı Fonolojik Tutumu 512
Serkan YÜKSEL

DESTANİ-AHMED HARAMİ" ADLI ESERDE KULLANILAN ZAMİRLERİN ÜSLUP ÖZELLİKLERİ 521
Ayten Arzulla Kızı AHMEDOVA

Yarlık ve Bitiklerde Görülen ***süsün 'ulūfe*** İkilemesi Üzerine 533
Emrah BOZOK

Türkçe Verintiler Sözlüğünde Kaydedilen Askeri Terminoloji 543
Hicret DAŞDEMİR

Karabağ Bölgesi İle İlgili Jeomorfolojik Terimlerin Mikrotoponimlerin Oluşumundaki Rolü: Doğal ve Yapay Olarak Oluşturulmuş Mikrotoponimler.....558
Ayşen İSMAYILLI

Pir Sultan Abdal'ın Türkülerinde Geçen Eski Türkçe Kelimeler Üzerine.....565
Hicran DERE

"Oğuznâmeler"deki Fitonimlerin Sözlüksel-Anlamsal Özellikleri.....578
Zülfiya Quliyeva BORIS KIZI

Derleme Sözlüğü Kapsamında Yıldızlarla İlgili Söz Varlığı 587
Hilal ÇAĞLAR

SATIRARASI TÜRKÇE KUR'AN TERCÜMESİ RYLANDS NÜSHASI'NDA AKRABALIK TERİMLERİ 602
Kübra ERDEM

DÎVÂNU LUGÂTİ'T-TÜRK'TE GEÇEN ASKERÎ TERİMLER VE GÜNÜMÜZDE KULLANILAN ASKERÎ TERİMLERİN KARŞILAŞTIRILMASI ÜZERİNE.....623
Rumeysa ŞAHİN

XVI-XIX Yüzyıllara Ait Türkçe Sözlüklere Genel Bir Bakış.....637
Munisahon RAFİKCONOVA

KIRGIZLARIN TARİH BOYUNCA KULLANDIKLARI ALFABELER 647
Serdar DAĞISTAN

CEMŞİD EMİROV'UN "OLUB, OLUB" HİKAYESİNDE POLİSİYE DÜZYAZININ İÇ TİPOLOJİSİ.....663
Seyidnise LETİFLİ

SİBİRYA'DA TÜRKÇENİN TEMAS ETTİĞİ DİLLER

Gökçe Yükselen PELER[1*]

Öz

Sibirya'nın Türk dili, kültürü ve tarihi açısından büyük ehemmiyet arz ettiği biline gelmiş bir hakikattir. Kadim zamanlardan beri Türklerin bu coğrafyada önemli bir rol oynadıkları konusunda bütün bilim adamları hemfikirdir. Ancak bu durma rağmen, Türklerin bu coğrafyadaki geçmişleri konusunda bazı konularda tartışmalar mevcuttur. Kimileri Sibirya'nın Türklerin ana yurdu olduğu fikrini ileri sürerken kimileri Türklerin bu coğrafyaya çok kadim bir zamanda dışarıdan geldiklerini düşünmektedir, kimileri ise Türklerin Sibirya'ya nispeten geç bir vakitte intikal ettikleri görüşünü savunmaktadır. Her hâlükârda Türkler, yazılı tarihin başlarından beri bu coğrafyada bulunmuşlar ve damgalarını buraya vurmuşlardır. Zaman zaman buralarda büyük devletler kurmuşlar, zaman zaman ise buraları başka yerlerde kurdukları devletlerin hudutları içerisine dâhil etmişlerdir. Bunun sonucunda da günümüzde Sibirya'nın farklı bölgelerinde kısmen öbekler hâlinde, kısmen de dağınık şekilde farklı Türk toplulukları yaşamaktadır. Bu büyük coğrafyada Türklerle birlikte, pek çok halk da bulunmaktadır. Bu haklar Moğolca, Tunguzca gibi Altay dilleri; Samoyetçenin farklı lehçeleri ve birtakım başka Fin – Ugor dilleri gibi Ural dilleri; çeşitli Paleo-Sibirya ve Yenisey dilleri gibi pek çok farklı yerli dilleri ve elbette Rusça gibi bir Slav dili konuşmaktadırlar. Bu dillerle Sibirya Türk lehçeleri çeşitlilik gösteren seviyelerde temas içerisindedir ve çok çeşitli sosyal ilişkiler içeren bir dil alanı (Sprachbund veya linguistic area) meydana gelmiştir. Bu bildiride Türkçenin bu farklı dillerle kurduğu sosyal ilişkiler ele alınacaktır.

***Anahtar Kelimeler**: Sibirya, Türk lehçeleri, dil teması, dil karşılaşması, diller hiyerarşisi*

LANGUAGES CONTACTED BY TURKISH IN SIBERIA

Abstract

It is a well-known fact that Siberia holds great importance for the Turkish language, culture, and history. Scholars agree that Turks have played a significant role in this region since ancient times. However, despite this, there are ongoing debates about the Turks' past in this region. Some suggest that Siberia was the homeland of the Turks, while others believe that the Turks came to this region from outside at a very

1 Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, elektronik posta: gokcepeler@erciyes.edu.tr. / orcid nu.: 0000-0002-9604-5101.

early stage, and some argue that the Turks migrated to Siberia relatively recently. In any case, Turks have been present in this region since the early days of written history and have left their mark there. At times, they established great states in the area, and at other times, they included it within the borders of states they established elsewhere. As a result, today various Turkish communities live in different regions of Siberia, either in clusters or scattered. Alongside Turks in this vast region, many other peoples are also present. These include peoples speaking Altaic languages such as Mongolic and Tungusic; Uralic languages such as different Samoyedic dialects and some Finno-Ugric languages; various Paleo-Siberian and Yeniseian languages; and of course, a Slavic language like Russian. These languages are in contact with Siberian Turkish dialects at varying levels, creating a linguistic area with diverse social interactions. This paper will examine the social relations between Turkish and these different languages.

Key Words: *Siberia, Turkish dialects, language contact, language encounter, linguistic hierarchy*

Giriş

Bu çalışma, dil bakımından dünyanın en karışık coğrafyalarından biri olan Sibirya'nın dil yapısı içerisinde, Türk lehçelerinin yerini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Sibirya'nın Türk dil ve kültür tarihi açısından ehemmiyeti, bütün bilim âlemi tarafından tasdik edilen bir hakikattir. Mesela, Türk dilinin en eski yadigârlarından addedilen Yenisey Yazıtları, bu coğrafyada yer almaktadır. Yine de Türklerin Sibirya ile olan ilişkisinde tartışmalı olan bazı konuları mevcuttur ve bu konuların başında Türklerin asli olarak bu coğrafyaya ait olup olmadıkları meselesidir. Bazı bilim adamları Sibirya'nın Türklerin ana vatanı olduğunu iddia ederken bazı bilim adamları Türklerin Sibirya'ya çok erken bir devirde hariçten geldiklerini düşünmektedirler. Bir diğer bilim adamı öbeği ise Türklerin Sibirya'ya nispeten daha geç bir dönemde geldiklerini ileri sürmektedirler. Günümüz itibarıyla bu iddialardan hangisinin doğru olduğunu tam olarak tespit etmek mümkün olmakla birlikte, bilinen bir gerçek, Türklerin yazılı tarihin başından beridir Sibirya'da bulunduklarıdır. Sibirya, Türklerin zaman zaman büyük devletler kurdukları bir coğrafya olurken zaman zaman da başka bölgelerde kurdukları devletlerinin hudutları dâhiline kattıkları bir alan olmuştur. Bütün bu tarihî süreçler neticesinde, günümüzde Sibirya'nın farklı bölgelerinde, bazıları toplu hâlde, bazıları ise dağınık şekilde yaşayan çeşitli Türk toplulukları ortaya çıkmıştır. Bu topluluklar; Altay Türkçesi, Çulım Türkçesi ve Şor Türkçesi dâhil olmak üzere Hakas Türkçesi, Soyot Türkçesi ve Tofa / Karagas Türkçesi dâhil olmak üzere Tuva Türkçesi, Sibirya Tatar Türkçesi ve Dolgan Türkçesi dâhil olmak üzere Saha / Yakut Türkçesi şeklinde sırlanabilir.

Günümüzde Sibirya'da, yukarıda adları zikredilen birbirlerinden farklı lehçelere sahip Türk toplulukları, çok çeşitli diller ve lehçeler konuşan halklarla birlikte yaşamaktadırlar. Bu halklar; Moğolca, Tunguzca gibi Altay dilleri, Samoyetçenin farklı lehçeleri ve diğer bazı Fin – Ugor dilleri, Paleosibirya ve Yenisey dilleri gibi mahallî dillerle Rusça başta olmak üzere bazı Slav dilleri konuşmaktadırlar. Sibirya'da Moğolca, Buryat Moğolcası ile; Tunguzca Evenk, Even (Lamut), Negidal, Nanay (Gold), Oroç, Orok, Ulça ve Udegey Tunguzcaları ile; Samoyetçe Enets (Yenisey), Nenets (Yurak), Nganasan (Tavgi) ve Selkup (Ostyak) Samoyetçeleri ile; Fin-Ugorca Mans (Vogul), Hant (Ostyak) Ugorcaları ve Komi (Ziryan) Fincesi ile; Eskimo-Aleutçe Asya Eskimocası ile; Paleosibirya dilleri Alyutorca, Çukçaca, İtelmence (Kamçadalca), Kerekçe ve Koryakça ile, yalıtık diller ise Aynuca, Ketçe, Nivhçe (Gilyakça) ve Yukagirce ile temsil edilmektedir.

Bu kadar çeşitli dilin bir arada konuşulduğu bir coğrafya, Sibirya gibi çok büyük bir alan da olsa, dil temasları kaçınılmazdır. Bu diller arasında yüzyıllar boyunca süren temaslar neticesinde, ortaya uluslararası alan yazınında *Sprachbund* veya *linguistic area* olarak bilinen bir dil alanı meydana gelmiştir. Bu dil alanı, kendi içinde çok çeşitli toplum dil bilimlik ilişkileri barındırmaktadır ve netice itibarıyla ortaya bir diller hiyerarşisi çıkmıştır. Sibirya'da konuşulan Türk lehçeleri de hem kendi aralarında hem de zikredilen bu dillerle çeşitli seviyelerde etkileşim içerisindedir. Bu çalışmanın amacı, Türk lehçelerinin bu diller sistemi içerisindeki yerini ve bu sistemi teşkil eden dillerle olan ilişkilerinin mahiyetini tayin etmektir.

Türkçenin Sibirya'daki Etkileşiminin Mahiyeti

Sibirya'da konuşulan Türk lehçelerinin maruz kaldıkları dil temas ve etkileşimini iki cihetten ele almak mümkündür. Bunlardan biri Türk lehçelerinin kendi aralarındaki temas ve etkileşim, diğeri ise Türk lehçelerinin Türkçe harici dil ve lehçelerle temas ve etkileşimidir.

Türk Lehçelerinin Kendi Aralarındaki Etkileşimi

Türk dünyasının pek çok yerinde olduğu gibi Sibirya'da da Türk lehçeleri arasında karşılıklı edilgen iki dillilik mevcuttur. Bilhassa lehçelerin kesiştikleri bölgelerde herkes kendi lehçesini konuşarak karşılıklı anlaşabilmektedir.

Bu meyanda Altay Türkçesi, doğusu ve kuzeyindeki komşuları olan Şor, Hakas, Tuva ve Tofa Türkçeleri ile edilgen iki dillilik ilişkisi içerisindedir. Benzer bir ilişki, Tuva Türkçesi konuşurları ile doğu komşuları Tofa / Karagas Türkçesi konuşurları arasında da mevcuttur[2]. Zaten Tofa Türkçesi, Tuva Türkçesinin ağzı sayılabilecek

2 Stephen A. Wurm, "Indigenous lingue franche and bilingualism in Siberia (beginning of the 20th century)", *Atlas of Languages of Intercultural Communication in the Pacific, Asia, and the Americas*, haz. Stephen A. Wurm, Peter Mühlhäusler ve Darell T. Tryon, Berlin ve New York: Mouton de Gruyter, 1996, s. 975.

derecede bu lehçe ile ilişkilidir. Daha doğrusu, her ikisi de Sayan Türkçesinin birbiriyle ilişkili alt dallarıdır denilebilir[3]. Elbette kimilerine göre Saha Türkçesinin bir ağzı, kimilerine göre ise Saha Türkçesi ile yakından ilişkili ayrı bir lehçe olan Dolgan Türkçesi[4] ile Saha Türkçesi arasında da benzer bir ilişki mevcuttur.

Türk Lehçelerinin Türkçe Haricindeki Diller ve Lehçelerle Etkileşimi

Türk lehçelerinin Türkçe haricindeki diller ve lehçelerle temas ve etkileşimini ele alırken meseleye iki noktadan bakmak gerekir. Bunlar, Türk lehçelerinin ortak iletişim dili olduğu temaslar ve Türk lehçeleri haricindeki bir dil veya lehçenin ortak iletişim dili olduğu temaslar şeklinde nitelendirilebilir.

Türk Lehçelerinin İletişim Dili Olduğu Temaslar

Sibirya Tatar Türkçesi, geçmişte Ob Nehri havzasının bütün orta bölgesinde ortak iletişim dili olarak kullanılmıştır. Ancak günümüzde bu konumunu büyük oranda Rusçaya kaptırmış durumdadır. Yine de hudut bölgelerinde, Hant (Ostyak) Ugorları ve Mans (Vogul) Ugorlarının Sibirya Tatar Türkleri ile olan irtibatlarında bazen Sibirya Tatar Türkçesini iletişim dili olarak kullandıkları görülmektedir[5].

Hakas Türkçesinin bir alt kolu olan Çulım Türkçesi, bazı durumlarda Çulım Türkleri ile onların kuzey ve batı komşuları olan Selkup Samoyetlerinin güney kolu arasında ortak iletişim dili olarak kullanılmaktadır. Bazen ise bu iletişim tersi yönde, yani Selkup Samoyetçesinin güney ağzı ile olmaktadır[6].

Saha (Yakut) Türkçesi, bütün Sibirya'da konuşulan Türk lehçeleri içerisinde ortak iletişim dili olarak en yaygın şekilde kullanılan Türk lehçesidir. Orta ve kuzey Sibirya'ya yayılmış durumda olan Saha Cumhuriyeti'nin hem tarihî olarak hem de günümüzde ana ortak iletişim dilidir. Saha (Yakut) Türklerine komşu

3 Claus Schönig, "Güney Sibirya Türkçesi Nasıl Gelişmiştir?", *Sibirya Araştırmaları*, haz. Emine Gürsoy-Naskali, İstanbul: Simurg, 1997, s. 47; İlker Tosun, "Tuva Türkçesinin Şekil Bilgisi", Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, 2011, s. 9-10, 44; Ali Ilgın, "*Tofa (Karagas) Türkleri ve Dilleri Üzerine*", Tehlikedeki Diller Dergisi, 1/1 (2012), s. 105; Gökçe Yükselen Peler, "Tuva Türkçesi", *Sibirya Türkçesi. Altay, Hakas, Tuva ve Saha Türkçeleri Kısa Gramer ve Edebiyat*, haz. Gökçe Yükselen Peler ve Fatih Çelik, İstanbul: Post Yayınevi, 2024, s. 191.

4 Wurm, "Indigenous lingue franche and bilingualism in Siberia", s. 976; Mustafa Argunşah, "Dolgancanın Kelime Hazinesi", *Sibirya Araştırmaları*, haz. Emine Gürsoy-Naskali, İstanbul: Simurg, 1997, s. 93; Chris Lasse Däbritz, *A Grammar of Dolgan: A Northern Siberian Turkic Language of the Taimyr Peninsula*, Leiden ve Boston: Brill, 2022, s. 1.

5 Wurm, "Indigenous lingue franche and bilingualism in Siberia", s. 975; Stephen A. Wurm, "Some lingue franche and pidgins in North Siberian and North Pacific areas at the beginning of the 2th century", *Atlas of Languages of Intercultural Communication in the Pacific, Asia, and the Americas*, haz. Stephen A. Wurm, Peter Mühlhäusler ve Darell T. Tryon, Berlin ve New York: Mouton de Gruyter, 1996, s. 980.

6 Evgenij Xelimskij, "Selkup as lingua franca", *Atlas of Languages of Intercultural Communication in the Pacific, Asia, and the Americas*, haz. Stephen A. Wurm, Peter Mühlhäusler ve Darell T. Tryon, Berlin ve New York: Mouton de Gruyter, 1996, s. 1035.

hâlde yaşayan Evenk Tunguzları, Even (Lamut) Tunguzları ve Yukagirler ile Saha Türkleri arasındaki irtibatlarda kullanılan dil hemen hemen her zaman Saha (Yakut) Türkçesidir. Cumhuriyette, bilhassa kuzey bölgelerinde, günümüzde yavaş yavaş Rusça bile bu konuda Saha Türkçesinin gerisinde kalmaktadır[7].

Yukarıda da zikredildiği üzere, kimilerince Saha Türkçesinin bir ağzı kimilerince ayrı bir lehçe addedilen Dolgan Türkçesinin de mahdut bir alanda ortak iletişim dili olarak kullanıldığı görülmektedir. Dolgan Türkleri ile Evenk Tunguzları, Nenets Samoyetleri ve Nganasan Samoyetleri arasındaki temaslarda, bazen karşılıklı etken iki dillilik olduğu görülmektedir. Yani bu halklar birbirlerinin dillerini konuşabilmekte ve irtibat umumiyetle Dolgan Türkçesi ile kurulurken nadiren de zikredilen dillerden biri ile olmaktadır[8].

Türk Lehçeleri Haricindeki Bir Dil veya Lehçenin İletişim Dili Olduğu Temaslar

Yukarıda da zikredildiği üzere, Çulım Türkleri ile komşuları Güney Selkup Samoyetleri arasındaki temaslarda, iletişim dili bazen Selkup Samoyetçesi olmaktadır. Aynı şekilde Dolgan Türkleri ile Nenets ve Nganasan Samoyetleri arasındaki temaslarda da iletişim dili nadiren Samoyetçe olmaktadır. Aynı durum, Dolgan Türkleri ile Evenk Tunguzları arasındaki temaslar için de geçerlidir. Nadiren iletişim dili Evenk Tunguzcası olmaktadır.

Dilleri, kimileri tarafından Tuva Türkçesinin bir alt kolu, kimileri tarafından ise Tuva Türkçesi, Tofa Türkçesi, Darhat Türkçesi ve Duha Türkçesiyle birlikte Sayan Türkçesinin bir alt kolu kabul edilen[9] Soyot Türkleri ile Buryat Moğolları arasındaki temaslarda ise iletişim dili her zaman Buryat Moğolcası veya Rusça olmaktadır.

---

7 Wurm, "Indigenous lingue franche and bilingualism in Siberia", s. 976; Wurm, "Some lingue franche and pidgins in North Siberian and North Pacific areas at the beginning of the 2th century", s. 980; Aleksej Alekseevic Burykin, "Ethnic composition of the population, ethno-cultural contacts and languages of interethnic communication in the northeast of the Asian coastal areas of the Pacific Ocean", *Atlas of Languages of Intercultural Communication in the Pacific, Asia, and the Americas*, haz. Stephen A. Wurm, Peter Mühlhäusler ve Darell T. Tryon, Berlin ve New York: Mouton de Gruyter, 1996, s. 992; Elena Sergeevna Maslova ve Nikolaj Borisovič Vaxtin, "The Far North-East of Russia", *Atlas of Languages of Intercultural Communication in the Pacific, Asia, and the Americas*, haz. Stephen A. Wurm, Peter Mühlhäusler ve Darell T. Tryon, Berlin ve New York: Mouton de Gruyter, 1996, s. 999.

8 Wurm, "Indigenous lingue franche and bilingualism in Siberia", s. 976; Wurm, "Some lingue franche and pidgins in North Siberian and North Pacific areas at the beginning of the 2th century", s. 980; Aleksej Alekseevic Burykin, "Ethnic composition of the population, ethno-cultural contacts and languages of interethnic communication in the northeast of the Asian coastal areas of the Pacific Ocean", s. 993

9 Tosun, "Tuva Türkçesinin Şekil Bilgisi", s. 8-9; Valantin Ivanovich Rassadin, *Soyotica*, haz. Béla Kempf, Szeged: Universty of Szeged, 2010, s. 8; Peler, "Tuva Türkçesi", s. 191.

Sonuç

Sibirya'da Altay Türkçesi, Çulım Türkçesi ve Şor Türkçesi dâhil olmak üzere Hakas Türkçesi, Soyot Türkçesi ve Tofa / Karagas Türkçesi dâhil olmak üzere Tuva Türkçesi, Sibirya Tatar Türkçesi ve Dolgan Türkçesi dâhil olmak üzere Saha / Yakut Türkçesi gibi çeşitli lehçelerle temsil edilen Türkçe, burada altı farklı dil ailesinden on bir farklı dil ve lehçe ile etkileşim içerisindedir. Sibirya'nın yerli halkları arasındaki kültür karşılaşmalarında umumiyetle ortak iletişim dili, yani saygın dil konumunda olan Türk lehçeleridir. Bu durumun tek istisnası olarak Buryat Moğolcası karşısında Soyot Türkçesinin durumu ve belki kısmen Selkup Samoyetçesi karşısında Çulım Türkçesinin durumu zikredilebilir.

Sibirya'nın diller hiyerarşisinde, Soyot Türkçesi hariç, Türk lehçeleri en tepedeki Rusçanın hemen altında yer almaktadır. Saha Cumhuriyeti'nde Saha (Yakut) Türkçesinin Rusçanın bu konumunu da zorladığı görülmektedir. Hatta ülkenin kuzey kesimlerinde, Saha Türkçesi, Rusçanın da üzerine çıkarak hiyerarşinin en tepesine yerleşmiştir. Günümüzdeki bu durum, Rusça bölgeye gelmeden önce, Sibirya'nın tartışmasız en saygın dillerinin Türk lehçeleri olduğu yönünde bir işaret olarak kabul edilebilir.

Kaynakça

Argunşah, Mustafa. "Dolgancanın Kelime Hazinesi". *Sibirya Araştırmaları*. haz. Emine Gürsoy-Naskali. İstanbul: Simurg, 1997.

Burykin, Aleksej Alekseevic. 1996. "Ethnic composition of the population, ethno-cultural contacts and languages of interethnic communication in the northeast of the Asian coastal areas of the Pacific Ocean". *Atlas of Languages of Intercultural Communication in the Pacific, Asia, and the Americas*. Haz. Stephen A. Wurm, Peter Mühlhäusler ve Darell T. Tryon. Berlin ve New York: Mouton de Gruyter, 1996.

Däbritz, Chris Lasse. *A Grammar of Dolgan: A Northern Siberian Turkic Language of the Taimyr Peninsula*. Leiden ve Boston: Brill, 2022.

Ilgın, Ali. "Tofa (Karagas) Türkleri ve Dilleri Üzerine". *Tehlikedeki Diller Dergisi*. 1/1 (2012): 103-112.

Maslova, Elena Sergeevna ve Nikolaj Borisovič Vaxtin. "The Far North-East of Russia". *Atlas of Languages of Intercultural Communication in the Pacific, Asia, and the Americas*. Haz. Stephen A. Wurm, Peter Mühlhäusler ve Darell T. Tryon. Berlin ve New York: Mouton de Gruyter, 1996.

Peler, Gökçe Yükselen. "Tuva Türkçesi". *Sibirya Türkçesi. Altay, Hakas, Tuva ve Saha Türkçeleri Kısa Gramer ve Edebiyat*. Haz. Gökçe Yükselen Peler ve Fatih Çelik. İstanbul: Post Yayınevi, 2024.

Rassadin, Valantin Ivanovich. *Soyotica*. Haz. Béla Kempf. Szeged: Universty of Szeged, 2010.

Schönig, Claus. "Güney Sibirya Türkçesi Nasıl Gelişmiştir?". *Sibirya Araştırmaları*. Haz. Emine Gürsoy-Naskali, İstanbul: Simurg, 1997.

Tosun, İlker. "Tuva Türkçesinin Şekil Bilgisi". Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi. 2011.

Xelimskij, Evgenij Xelimskij. "Selkup as lingua franca". *Atlas of Languages of Intercultural Communication in the Pacific, Asia, and the Americas*. Haz. Stephen A. Wurm, Peter Mühlhäusler ve Darell T. Tryon. Berlin ve New York: Mouton de Gruyter, 1996.

Wurm, Stephen A. "Indigenous lingue franche and bilingualism in Siberia (beginning of the 20th century)". *Atlas of Languages of Intercultural Communication in the Pacific, Asia, and the Americas*. Haz. Stephen A. Wurm, Peter Mühlhäusler ve Darell T. Tryon. Berlin ve New York: Mouton de Gruyter, 1996.

Wurm, Stephen A. "Some lingue franche and pidgins in North Siberian and North Pacific areas at the beginning of the 2th century". *Atlas of Languages of Intercultural Communication in the Pacific, Asia, and the Americas*. Haz. Stephen A. Wurm, Peter Mühlhäusler ve Darell T. Tryon. Berlin ve New York: Mouton de Gruyter, 1996.